

AZ ÖKUMENIZMUS MINT VILÁGMOZGALOM

A katolikus egyház a II. Vatikáni Zsinaton váratlanul „ökumenikus egyházként” mutatkozott be. A nemkatolikus közösségekkel a Zsinat előtt jóformán semmi hivatalos kapcsolatot sem tartott fenn. Az egység útját nálunk régebben a „megtérés”, majd kb. az 1920-as évektől kezdve az udvariasabbnak hangzó „visszatérés” szó jelezte, a mai „dialógus” és „közös útkeresés” kifejezések helyett. Az ökumenikus mozgalom viszont, amelybe a nagy protestáns egyházak, és ma már a keleti egyházak is tartoznak, fél évszázad óta nélkülözte a világkereszténység közel 60%-át jelentő katolikus közösség jelenlétét. Ez a távolmaradásunk lélektanilag természetesen magával hozta sokaknál a katolikus egyházzal szemben érzett ellenszenvet, elfogultságot, polémiát. Ebben a dialógusra éppenséggel nem kedvező légkörben került sor a Zsinatra, amelyen a katolikus egyházon belül is, szinte a Szentlélek viharával, megindult az ökumenikus „ajtónyitás”. Ezt eddig csak bátor egyéni kezdeményezők sürgették, nem egyszer megnemértéssel küszködve. Sokak számára maga az „ökumenikus” szó is ismeretlen volt, legalábbis abban az összefüggésben, hogyan ma használják. A protestáns egyházaknál is csak a század eleje óta lett közsímet egyházi műszóvá.

Az eredeti görög szó két elemből tevődik össze: „oikosz” = ház; „menein” = maradni. Oikomenikosz eszerint olyasmi, mint „háztáji”. Később azonban, már az első keresztény századokban, olyan értelmet nyert, hogy „egyetemes”, az egész világra kiterjedő. A földkeresség ugyanis az emberiség házatája. Ily értelemben vették fel a konstantinápolyi pátriárkák az „ökumenikus pátriárka” címet, azt jelezve ezzel, hogy tekintélyük az egész keresztény világra kiterjed. Amikor századunk elején a nemkatolikus keresztény egyházak, egyelőre még csak tapogatózva, a közös megértés útját kezdték keresni, mozgalmukat „ökumenikus mozgalomnak”, „ökumenizmusnak” nevezték el. Jelentése eszerint ez: minden olyan magatartás és tevékenység, amely a keresztény egyházak közeledését elősegíti. Legújabbban, az ó- és újszövetségi kinyilatkoztatás egysége alapján, a keresztény-zsidó dialógust is ökumenizmusként említik. Viszont nem használják a szót pogány vallásokkal vagy a nemhívókkal folytatott párbeszédre.

Amint mondtuk, a nagy protestáns egyházak (beleértve az anglikán egyházakat is!) a 20. század elején ébredtek a baráti együttműködés szükségének tudatára. „Szükségen” nemcsak gyakorlati hasznot értünk, de annak a krisztusi szónak szükségszerű folyamányát is, „hogy mindnyájan egyek legyünk” (Jn 17,20-21). Az ilyen nagy szellemi áramlatok azonban sohasem „az égből pottyannak”. Történeti eredőiket kell kutatnunk, az ellentétes eszméket is meg kell ismernünk, hogy az új mozgalmat megérthessük, és történelmi jelentkezését a nagy világeseményekhez hozzákapcsolhassuk.

A keresztény egyházak helye a mai világban

Kívül esik e tanulmány keretein, hogy a nemkatolikus keresztény közösségek eredetéről, belső fejlődéséről tárgyaljunk. Konrad Algermissen híres, sok

kiadást megért életműve, a hatalmas „Konfessionskunde” (Paderborn, 1969) közel ezer oldalon sokszáz keresztény népegyház, szabadegyház és szekta felsorolását nyújtja, lexikális tömörséggel. Itt csupán az imént említett szavak némi tisztázását látjuk szükségesnek, — éppen ökumenikus szempontból.

Népegyházak nevezük azokat a nagy keresztény közösségeket, amelyek elvileg senkitől sem akarják megtagadni az üdvösséget, elvben egyetemesek, és szeretnék, ha az egész emberiség az ő útjukon jutna el Krisztushoz. — Szabadegyházaknak nevezük azokat a népegyházakból kiszakadt közösségeket, amelyek elvileg szintén egyetemesek, csupán azért szakadtak ki valamely népegyházból, mert annak megkövesült intézményeit, szokásait, hagyományait gátlónak érezték a keresztény lelkiességre; vagy pedig szabadok akartak lenni minden állami függőségtől, ami a népegyházak a történelem során mindenütt jellemezte. A „szabad”-egyház elnevezés épp innen származik: valláspolitikai függetlenséget kerestek. Elsősorban az anglikán egyházon belül létesültek ilyen szabadegyházak, amelyek elvetették az angol királyok egyházfői jogát, és egyben lemondtak saját egyházuk minden előjogáról. — Szektáknak nevezük azokat a közösségeket, amelyek többnyire még hisznek ugyan Jézus Krisztusban, az Isten Fiában és Megváltónkban, de elvileg sem töreksenek egyetemesességre, sőt ellenkezőleg: föltételezik, hogy Isten csak a hozzájuk tartozó kevés „kiválasztottat” üdvözíti, mindenki más elvész. Tanításuk többnyire egy-egy keresztény részigazság túlhangsúlyozása, ami együttjár a nézeteikkel ellentétes keresztény igazságok elutasításával, és a dialógustól való merev elzárkózással. Tagjaikat többnyire fanatikus, sőt nem egyszer agresszív térítési buzgóság, egymáshoz hihetetlen áldozatkészség, és csaknem kivétel nélkül közeli világév-várás jellemzi, szüntelenül módosított határidővel.

Az említett hármas felsorolás világosnak tűnik, a gyakorlatban azonban éppen ezzel szemben nem az. A történelem során ismételtelen megesett már, hogy valamely szabadegyház ismét népegyházzá fejlődött, — máskor viszont szektákra hullott szét. Ma népegyháznak nevezhetjük a rk, egyházon kívül az ortodoxokat, valamint a Rómától már sokkal régebben elszakadt keletieket, mint a nesztorianusok, szír-jakobiták, örmények, koptok, abesszin monofiziták. Népegyházak az anglikánok, luteránusok, reformátusok, unitáriusok, presbiterianusok, a „délindiai egyház”. Legismertebb szabadegyház a baptistáké (sokféle ágával!), a metodisták, kongregacionalisták, a hivatalos protestáns egyházakból kiszakadt számos részegyház. Eredetét tekintve ide lehetne sorolni az ókatolikus egyházat is. Az ökumenikus mozgalmat illetően itt mindjárt előre bocsáthatjuk: a népegyházak mind, a szabadegyházak is legnagyobb részükben résztvesznek e mozgalomban. Ezzel szemben a szekták zöme elzárkózik az ökumenikus gondolkodás elől. Kivételek természetesen vannak.

Statistikailag, egészen elnagyolva azt lehet mondani, hogy a 3.8 milliárd főnyi emberiség 30%-a keresztény, kb. ilyen megosztásban: katolikus 700 millió, keleti talán 200 millió, protestáns 300 millió. A világ összlakosságához képest a kereszténység lassú csökkenést mutat. A visszaesést nem a hit megfogyatkozása okozza, hanem a nemkeresztény népek gyorsabb szaporodási aránya. Amikor ma egyre inkább felismerjük a személyes elkötelezettségen alapuló kereszténység szükségességét és a tömegkereszténység korának letűntét, az arányszám csökkenése nem csüggeszthet el. Inkább arra ösztönöz, hogy akik megmaradnak, valóban ismerjék és szeressék hitüket. De ha ismerik és szeretik, méltán fölvetik a kérdést: meddig még a kereszténység szerencsétlen megosztása? Az egy mennyei Atya gyermekei miért nem lehetnek teljesen testvérekké? Mi áll az egység útjában? Egyre inkább úgy látszik, hogy elsősorban nem is annyira hitbéli kérdések, hanem a történelem, — azaz: a külön-külön utakon haladt belső fejlődés, az évszázadok

során kialakult intézmények, hagyományok, szokások, lelkiéleti irányzatok, nem utolsó sorban pedig a más-más teológiai szakkifejezések (terminológia) nehezítik meg a közeledést. Ez a tény talán sehol sem jutott oly élesen kifejezésre, mint abban a közös közleményben, amelyet 1973 májusában a pápa és a monofizita koptok pátriárkája (III. Shenuda) megbeszélései után adtak ki. Kijelentik, hogy a két testvéregyház krisztológiai tanításában nincs eltérés; különbség csupán a kifejezésekben (szóhasználatban) van. Egyébként már XII. Pius a kalcedoni egyetemes zsinat másfél ezredes évfordulóján, 1951-ben kiadott „Sempiternus Rex” enciklikájában is elismerte, hogy az egykori katolikus-monofizita ellentétek az akkor még nem teljesen kikristályosodott és ezért kölcsönösen félreértett terminológiából eredtek. Másfél évezredes különélés után tehát íme kiderül, hogy a 451-es kalcedoni egyetemes Zsinat csupán a nem eléggé tisztázott terminológia miatt vágta le a keresztény Egyház egyik virágzó ágát! Az ökumenizmust tehát csak a történeti háttér fölfedésével érthetjük meg.

A katolikus és protestáns egyházak együttélésének első korszaka: a 17. század közepéig

A protestáns egyházak belső fejlődését nehéz a katolikus egyháztól teljesen függetlenül tárgyalni. A 15 évszázados közös múlt sokkal mélyebbre eresztette gyökereit, semhogy ne befolyásolta volna ezt a fejlődést.

A protestantizmus kezdetét hivatalosan az 1517-es évre szokták tenni, amikor Luther döntően szakított Rómával. De az ilyen látványos gesztusoknak mindig mély eredők vannak, máskülönben nem lett volna világviszhangjuk. Talán sohasem lett volna reformáció, ha a katolikus egyház önmagát reformálta volna meg a 16. sz. elején.

A protestantizmussal kapcsolatban három nagy korszakot különböztethetünk meg. Az első a harcok és polémiák kora, amelyet kb. a 30 éves háború végéig (1648) számíthatunk. E korszaknak jeligeje: „Fegyverrel az igazságért!” Eredménye pedig: gyűlölködés, máig is élő ellenzenv, vér és pusztulás... Van tehát ok a kölcsönös bűnbánatra. Erre figyelmeztettek VI. Pál pápa bocsánatkérő szavai 1963-ban, a második zsinati ülészak megnyitásakor. Ennek a polemikus kornak nagy katolikus védelmi felsorakozása volt a trienti egyetemes zsinat (1545—1563). Pozitív érdemeit senki sem tagadhatja. Egyházfegyelmi téren új, lelkebb korszakot indított el, és színvonalasabbá tette a papképzést. Hitbeli téren számos vitatott kérdést eldöntött. Negatív jellegzetessége a polemikus szellem. Mai kifejezéssel így lehetne mondani: nem azt kereste, ami összeköt, hanem azt, ami elválaszt. Nem kereste többé a baráti dialógus útját. Másik feltűnő jellegzetessége Trientnek: görcsös félelem a további széthullástól. Ezért mindent igyekezett uniformizálni, és jogi szabályokba szorítani.

Ugyanezt a kort protestáns egyházakban a harcok és polémiák jellemzik: főleg a katolikusokkal szemben, de egymás között is. Tragikus politikai követ-

kezmenye volt a harmincéves háboru, amelynek során Németország 18 millió lakosa 4 millióra apadt le. A szétszórt családokat, a gyermekeiket gyászoló szülőket és a szülők nélkül maradt árvákat a nagy történelem számon sem tartja. Szörnyűséges emberi tragédiák „az igazság nevében”. Katolikus és protestáns részről egyaránt.

Az együttélés második korszaka: a 19. sz. közepéig

Az európai egyházak életének következő korszaka mintegy két évszázadon át tartott. Legfőbb jellemzője: mindegyik egyház éli a saját életét. Semmi igényét sem érzik annak, hogy „egyek legyenek”. Voltak ugyan az ökumenikus gondolatnak ma is meglepően modernnek tűnő előfutárai, mint pl. a holland államférfi Hugo Grotius, a francia Bossuet meaux-i püspök, Spinola Wiener-Neustadt-i püspök, Molanus evangélikus teológiai tanár, főleg pedig a fizikából is jól ismert tudós és sokoldalú diplomata: Leibniz († 1716). Szavuk azonban akkor még pusztába kiáltott szó maradt; saját egyházaikban sem keltettek visszhangot.

A szószékeken és az egyre növekvő könyvkiadásban (csupán 1641 — 1662 között 23 000 vallási kiadványt tartanak számon!) heves polémiák dúlnak, — de a polemizáló szónokok és írók szava már csak alig-alig jut el a másik táborba: ott senkit sem érdekel. Talán nem túlzás azt mondani, hogy ebben a korban a protestáns egyházak egymás közti legfőbb összekötő kapcsolata maga a „protestálás”, vagyis a katolikus egyházzal szembeni ellenszenv. A bibliamagyarázat mind katolikus, mind protestáns részen tudománytalan. Katolikus részen a Galilei-per után e tekintetben nem sok jót lehetett várni. Protestáns oldalon feltétlen érdem a bibliakiadások széleskörű terjesztése. Ugyanakkor viszont a „Sola Scriptura” elve a szabad bibliamagyarázattal egybekötve, egyházi tanító tekintély híján elindítja a benső bomlási folyamatot, a szekták képződését. Orvendetes jel viszont, hogy a polémiák mellett, az 1700-as évektől kezdve, új irányzat is jelentkezik, mely bensőséges keresztény lelkesítést sürget. Ez az irány a „pietizmus”, amely tagadhatatlanul kihatott a katolikus egyházra is. Eredői még a 17. századra nyúlnak vissza. Magát a nevet Jean de Labadie genfi protestáns pásztor „Manuel de piété” könyvének címéből eredeztetik. Labadie-nak a genfi reformatori inkvizíció elől Hollandiába kellett menekülnie: ott terjesztette tanait. Követte irányzatát Filipp Spener frankfurti református lelkész, aki 1675-ben kiadott „Pia desideria” (Jámbor óhajok) c. művében valódi ökumenikus hangot üt meg: polémiák helyett inkább az evangéliumot hirdessük; a hitet ne csak valljuk, de éljük is; a más hiten levők iránt tanúsítsunk szelídséget és szeretetet. A pietizmus a keresztény élet középpontjába helyezte az Úrvacsorát, liturgiát, sürgette a szív kereszténységét, és ami főleg új színt adott a mozgalomnak: elkezdte missziók alapítását. Akkoriban a missziós gondolatot még nem a népek testvérisége vezette (a katolikusoknál sem!), hanem a szegény, testileg-lelkileg rászoruló pogányok megmentése. Érdekes, hogy

az ún. „Herrnhuti közösség” (Zinzendorf alapítása) a 18. század közepén már 28 missziós területre küldött hithirdetőket. A 18. sz. végén baptista és metodista szabadegyházak alapítanak missziókat. A protestáns népegyházak csak az ő lökésükre és a katolikus egyház missziós újjáéledése láttán kezdik meg a missziós munkát a 19. sz. során.

A pietizmus Angliában a John Wesley nevéhez fűződő „metodizmusban” éledt fel. A metodisták elvetették a hivatalos anglikán egyház-szervezetet (ezért szabadegyház), de megkívánták tagjaik benső vallásosságát, a felebaráti szeretetet, beteglátogatást, szegénygondozást. „Szabályos” (metodikus) életrendet kívántak tagjaiktól: innen származik nevük, amely kezdetben gúnynev volt. A metodizmus főleg az Egyesült Államokban talált jó talajra. A katolikus egyházzal kezdetben mereven álltak szemben, és szinte a pogánysággal azonosították. Idővel e polemikus szembenállásuk feloldódott.

Az egyházi történetírás az 1800-as évek kezdetét mélypontként jelzi mind a katolikus, mind a protestáns egyházak életében. A népegyházak legfőbb igyekezete a „status quo” fenntartása, egyházaik jogainak biztosítása, az elért eredmények „hagyományként” őrzése. A nagy protestáns egyházak szembefordulnak a körükben éledő pietista irányzattal, mert a pietizmus egyre csekélyebb jelentőséget tulajdonít az egyházi „szervezetnek”: püspököknek és prédikátoroknak, és sokkal fontosabbnak tartja a hívek belső sugalmazottságát, a „karizmákat”. Éppen ezért a püspökök vezetésén alapuló „episzkopális” egyházszervezet, illetőleg a presbitereken nyugvó „presbitériánus” szervezet helyett útkészítői a „kongregacionalista” gyülekezetnek: ahol minden tagot egyformán „papnak” tekintenek. A pietizmus hatása kettős volt: egyrészt teljesen felszakította a zsilipeket a szektaképződés előtt, főleg az USA-ban, — másrészt viszont, és ez a jelentősebb, útkészítője lett a lelkebb, és egyuttal „ökumenikusabb” irányzatnak a hivatalos egyházakon belül.

Az 1800-as évek kezdetét a katolikus egyháztörténet is a legszomorúbb korszakok egyikének tekinti. A buzgóság megfogyatkozott, a szerzetek közt féltékenységi harcok dúltak előjogokért, a jezsuita rendet 1773-ban feloszlatták, az ún. „rítusháborúság” és annak XIV. Benedek pápa 1742 illetve 1744 évi bulláival történt lezárása jövátételtenül tönkretette a távolkeleti missziók kecsegtető reményeit. A hivatások száma soha még ennyire vissza nem esett, mint ebben az időben.

Új korszak a 19. század közepétől

A 19. sz. első fele érdekes szellemtörténeti kor Európában. Mintha csak egyik véglet a másikat vonzotta volna. A napoleoni háborúk után a régi hitközönyt a vallási újjáéledés időszaka váltotta fel valamennyi egyház életében. „Romanticizmus” korának nevezzük ezt az időszakot. A vallási megújulás azonban csupán része az egész (európai) világ szellemi átalakulásának.

Felébred mindenütt a nemzeti öntudat, vallásos eszmékkel átszőve. Az abszolútizmus túlkapasai fölkeltik a demokratizmus óhaját. A nagyszerű technikai és földrajzi fölfedezések kora is ez. Az európai ember eddig erősen beszűkült horizontja kitágul: fölébred érdeklődése a más országokban élő emberek és saját egyházának világproblémái iránt is.

A katolikus egyházon belül élénk vallási megújulás és a missziók új fölendülése tapasztalható. Ugyanakkor a protestáns egyházak is elkezdnek világarányokban gondolkodni: azaz „ö k u m e n i k u s a n”. Érzik a megosztottság keresztyét, és valami módon kiutat szeretnének belőle. 1817-ben létrejön a „porosz evangélikus unió”, amelyben az eddig evangélikus és református tartományi egyházak létrehozzák egymás közt a közös úrvacsorát (intercommuniót) és a szószékközösséget, függetlenül a tanbeli különbségtől, amelyekre egyelőre nem találnak megoldást.

1869/70-ben összeül az I. Vatikáni Zsinat, hogy az új eszméket hordozó világban még szorosabbra fűzze a katolikus egyház belső egységét a pápa körül. Mint ismeretes, az itáliai politikai helyzet lehetetlenné tette a zsinat befejezését: nevezetesen a püspökök szerepének és az „egyházi tanítói hivatal” fogalmának megvitatását. Kérdés is, hogy az akkori helyzetben mindez teológiaiilag érett lett volna-e már a megvitatásra. Szinte biztos, hogy nem. Kétségtelen azonban, hogy a zsinat nyomán a pápai főhatalom alatt felsorakozó katolikus egyház jogi egysége oly mértékben létrejött, mint még soha a történelem folyamán. Téves volna azonban azt hinni, hogy ez az egység utáni törekvés csak „katolikus belügy” lett volna. A nagy népegyházak és szabadegyházak sorra tartják meg uniós üléseiket. Hitbeli unióról ugyan még sehol sem lehet szó, de akcióegységről igen. Ilyen értelemben alakul meg 1867-ben az anglikán egyházak világszövetsége, az ún. Lambeth-konferencia, mely azóta is átlag 10 évenként összeül a canterbury érsek elnöklétével, a londoni Lambeth-palotában. Létrejönnek a methodista, kongregacionalista világszövetségek, — majd 1895-ben a „Keresztyén Főiskolai Világszövetség”, amelyből egyre hangosabb kiáltás hangzik az egyházak egysége után. Ebben a Világszövetségben növekedett fel a 20. század elejének ökumenikus él-gárdája.

A modern ökumenizmus kezdetei

Az első kifejezetten ökumenikus jellegű világkonferencia 1897-ben ült össze Londonban. Ami ezt a konferenciát a maiaktól megkülönbözteti: résztvevői magánszemélyek voltak, az ökuménéért lelkesedő protestánsok, de még nem az egyes egyházak hivatalos képviselői. Most eszméltek csak az ökumenizmus s z ü k s é g s z e r ű voltára. Szükséges, mert Krisztus akarja, — de ez a Krisztus akarta szükségéig eddig is fennállott. Most azonban rádöbbenek arra: hangjuk nem lehet szavahihető a missziós népek előtt, ha ők maguk megosztottságban, sőt néhol egymással harcban hirdetik az evangéliumot. Megindul a hivatalos egyházak ökumenikus gondolkodásának kialaku-

lása. A mozgalom vezéralakja Charles Brent, egykor Fülöp-szigeti, később New York-i anglikán püspök. Az ő szorgalmazására jön össze a második világmérszélre konferencia a skóciai Edinburgh-ben, 1910-ben: tele jóhiszemű optimizmussal és jószándékkal. Álmodtak szőnek a kereszténység közeli egységéről, közös hitről, közös egyházkormányzatról. Brenten kívül nagy alakja az ökumenizmusnak Söderblom uppsalai luteránus érsek, Mott, a Keresztény Ifjúsági Világszövetség elnöke, Gardiner, az episzkopális egyházak tanácsának tagja. Temple canterbury érsek, Bell chichesteri püspök, Visser't Hooft, a későbbi Egyházak Világtanácsának első főtárgya. Söderblom fölveti a javaslatot: föl kellene kérni a pápát, hogy ő elnököljön összejöveteleiken.

Az első világháború alatt a mozgalom nagyrészt tehetetlenségre van kárthatva. Keresztény népek egymás ellen harcolnak: mi keresnivalója lehet itt még a keresztény egység gondolatának? A háború után azonban Brent valóban fölkeresi XV. Benedek pápát, aki udvariasan ugyan, de visszautasítja a fölkinált elnöki tisztséget és a katolikus egyház részvételét az ökumenikus mozgalomban. A pápa magatartását az a körülmény indokolta, hogy időközben a mozgalom két irányban fejlődött, és ebből az elsőt volt a hangsúly. Ez az irány azt hirdette: keressük a gyakorlati együttműködés útját, a közös szociális és karitatív munkákat, legyünk egyek a szeretetben, anélkül, hogy gondot okoznánk magunknak a hitbeli különbözőségekkel. A semleges országok egyházai ugyanis még 1917-ben létrehozták Uppsalában a „Nemzetközi jóbarátság egyházközi szervezetét”, amely 1920-ban Genfben tartott újabb összejövetelt. Ebből a szervezetből nőtt ki később az ismert „Work and Life” (Cselekvés és élet) mozgalom, amely 1925-ben Stockholmban tartott nagygyűlést. A hitbeli kérdések másodsorba állítása méltán vetette fel a katolikus egyházban, de még a keleti egyházakban is a kételyt: vajon nem lépünk-e a hitközöny útjára, ha ebben az irányban haladunk?

Am a „Work and Life” mellett másik irány is volt születőben: a hit kérdéseit vizsgáló „Faith and Order” (Hit és egyházszervezet) mozgalom, amelyben a „katolikus” teológiai elveket az egyelőre még csak óvatosan érdeklődő keleti egyházak képviselték. Ennek a mozgalomnak háttérében az újjáéledő tudományos bibliakutatás (Karl Barth) és a bontakozó katolikus liturgikus mozgalom állott. Lökést adtak hozzá az 1921-25 közötti, egyelőre eredménytelenül végződött, mehelni katolikus-anglikán megbeszélések is. Katolikus részről Mercier belga prímás vezette a megbeszéléseket, a Vatikán tudtával, bár nem hivatalos megbízásával. Anglikán részről Halifax lord képviselte egyházát, szintén magánszemélyként, bár a canterbury érsek tudtával.

A „Faith and Order” legjelentősebb képviselői a német luteránus egyházak voltak, amelyeket a teológiai kérdések mindig jobban érdekelték, mint a gyakorlati beállítottságú és kompromisszumokra mindig kész anglikánokat. Első világkonferenciája 1927-ben folyt Lausanne-ban. A kezdet szintén tragikusnak volt mondható. A résztvevő egyházak (főleg a szabadegyházak) még

azt a közös dogmatikai alapot is vonakodtak elfogadni, hogy „Jézus Krisztus az Isten Fia és Megváltó”. Amikor e húzódozásuk miatt a keleti egyházak kiküldöttei eltávozással fenyegetőztek, az anglikánok kompromisszumos javaslatot tettek: ismerjék el valamennyien a fenti dogmatikai alaptételt, — de minden tag egyház saját ügye, hogy a kifejezést miként értelmezi. Kezdetleges volt az angolszász „szavazási” rendszer is: hiszen hitkérdéseket nem lehet egyszerű szavazással eldönteni. Az anglikánok szerették volna elérni, hogy minden egyház fogadja el az ő hierarchikus egyházkormányzati rendszerüket, továbbá hogy bélyegezzék bűnnek a kereszténység szakadását. Mindez nem valósult meg. Söderblom és az ökumenizmus élharcosai szomorú szívvel távoztak a konferenciáról, amely sajnos kifejezetten a hitbeli indifferentizmus irányába mutatott. Ez a tény készítette XI. Pius pápát, hogy 1928 jan. 6-án kiadja „Mortalium Animos” enciklikáját, amely még inkább megpecsételte a katolikus egyház, távolmaradását: „Katolikusok nem vehetnek részt ökumenikus tárgyalásokon: sem külön-külön, sem a Szent-székek, mert ezáltal Jézus Krisztus Egyházától idegen tekintélyt ismernének el”. Mai fülnek egész idegenül hangzik, és csak az akkori történelmi miliőben, a lausanne-i konferencia utáni nyomott hangulatban érthető a pápa érvelése: a „pánkeresztények”, akik az egyházak szövetségét akarnák létrehozni, látszólag azt a nemes célt követik, hogy a keresztények közt szeretetkapcsolatot létesítsenek. Am lehetséges-e igazi szeretet, amely egyidejűleg a hit kárára van? Az ökumenizmusban hitközöny és relativizmus veszélye rejlik, írja az enciklika. A keresztények egységének egyedül járható útja: ha az elpártoltak visszatérnek Krisztus egyetlen igaz Egyházába, amelyet egykor oly sajnálatosan elhagytak; elfogadják a katolikus egyház tanítását és egyházszervezetét. A katolikus egyház boldogan fogja a visszatérőket szívére ölelni.

Mindkét szervezet (a „Faith and Order”, valamint a „Work and Life”) a második világháború küszöbén, 1937-ben új közgyűlést tartott: az első Edinburgban, a második Oxfordban. Itt már a hivatalos egyházak kiküldöttei vettek részt, — de nélkülözniök kellett a hitleri Németország képviselőit, akiket hazájukból nem engedtek ki. Ezeken a konferenciákon kezd már bizonyos „teológiaibb”, dogmatikusabb irány feltörni, amely az „egység” nagy ábrándja helyett célul tűzi ki: adja elő ki-ki a saját nézetét, figyeljenek oda egymás szavára, de senki se vitakozzék a másikkal. Lélektanilag óriási eredmény! A korábbi szavazási módszert elejtették. Ezzel a konferenciával zárult le voltaképpen a polémiák négy évszázados kora. Most már megtörtént a bűnvallomás is a kereszténység szakadásáért. Legnagyobb problémát a közös terminológia hiánya okozta, — és okozza ma is. Így pl. az „apostoli folytonosság” fogalmának más-más értelmezése az egyes egyházakban.

Ökumenizmus a második világháború után

A világháború évei alatt az ökumenikus élet külső megnyilatkozásai, szervezeti formái némaságra voltak kárthatva. Mégis éppen ezek az idők

hoztak döntő fordulatot az ökumenikus gondolkodásban. A közösen viselt szenvedések: életveszély, éhség, fogság, mentés, hajléktalanok fölkarolása, — testvéri szolidaritásban egyesítették azokat a hívő keresztényeket, akik korábban idegenül, értetlenül és talán ellenszenvvel éltek egymás mellett. A közös sors elválaszthatatlan baráti kapcsolatokat létesített, amelyek a háború után sem szűntek meg többé. Katolikus és protestáns lelkészek most már nem vetélytársaknak, hanem munkatársaknak érezték egymást. Azt lehet tehát mondani: az ökumenizmus terén ezek az évek nem külső eredményekben, hanem lélektanilag jelentettek döntő fordulatot. Ilyen szellemiség nélkül minden hivatalos szervezeti forma értéktelen lett volna. Nyugat-Európában főleg a háborútól leginkább sújtott Németország, Franciaország és Hollandia lettek a gondolat hordozói. Indítást adott a konkrét ökumenikus cselekvésre az a tény is, hogy a Németországba áttelepített családok révén megbomlott az addig színtiszta katolikus vagy protestáns falvak vallási egysége. Az egyházak a szolidaritás jegyében egymás rendelkezésére bocsátották templomaikat.

Közvetlenül a háború befejeztével, 1945 őszén, Stuttgartban jöttek össze az ökumenizmus élharcosai. A német protestáns lelkészek, akik közül név szerint is ki kell emelni Barth, Lilje, Niemöller és Aasmussen személyét, ez alkalommal igazi „papi” tettet hajtottak végre: bűnvallomást tettek a németiség által elkövetett bűnökért, — a többi országok kiküldöttei pedig „feloldozást” adtak. A stuttgarti kiküldöttek egyúttal állapodtak abban, hogy meg fogják alakítani az ökumenizmus hivatalos világszervezetét, az „Egyházak Világtanácsát”.

A keleti egyházak és az ökumenizmus

Mielőtt az ökumenikus mozgalom utolsó három évtizedét áttekintenők, vissza kell még pillantanunk a keleti egyházakra, amelyek mind a katolikus, mind a protestáns egyházaktól eltérő úton közelítettek az együttműködés mai állapota felé.

A katolikus egyház viszonya a keletiekhez egészen másképp alakult, mint a protestánsokhoz. Annak ellenére, hogy a reformáció egyházai tanításukban, egyházszervezetükben és jogi formájukban sokkal távolabb szakadtak el, mint a keletiek, — a hozzájuk fűződő kapcsolat sohasem szünetelt teljesen. Hiszen az európai egyházak közti határvonal nemcsak nem igen ismert országhatárokat, de ez a „határ” nem egyszer egy város, egy község, sőt gyakran egyetlen család tagjai közt húzódott. Lehetetlen volt a különbségek fölött szemet hunyni: akár ellenségesen, akár békülékenyen álltak egymással szemben.

Ezzel szemben a keleti egyházakkal a kapcsolat szinte teljesen szünetelt. Földrajzilag olyan területről volt szó (Oroszország, Közép-Kelet és még távolabbi földek, mint Abesszínia vagy India), amellyel a nyugati világ a korábbi évszázadok során igen gyér összeköttetést tartott fenn. A régi keleti egy-

házakkal (nesztoriánusok, kopt monofiziták) a szakadás óta lényegében minden érintkezés megszűnt. Az orthodox egyházakkal a hivatalos szakítás (1054) előtt is már csak formális kapcsolat állt fenn, azóta pedig szinte semmi, kivéve a Konstantinápolyi elestét (1453) megelőző másfél évtizedet. Az ősi ellenszenv történelmi és lélektani okainak elemzése messzire vezetne; csupán a negyedik keresztes háborúra utalunk. A keresztetek a Szentföld helyett az „eretnek” Bizáncot ostromolták meg, kifosztották, asszonyaikat megbecstelenítették, majd megalapították a konstantinápolyi latin császárságot (1204—1261). Ennek a tragikus tettnek emlékét az évszázadok sem tudták elmosni. A török veszély közeledtére VII. Paleológ János bizánci császár, kifejezetten politikai célból, hogy a nyugattól fegyveres segítséget kapjon, József konstantinápolyi pátriárkával együtt kész volt résztvenni a firenzei uniói zsinaton (1438—1439). Ennek érdeme, hogy tisztázott néhány vitás teológiai kérdést a Kelet és a Nyugat között: elismerte a nyugati Credo „Filioque” betoldását, a tisztítóhely tanát, kölcsönösen elismerték egymás papságát és szentmiséjét, valamint az egy szín alatti áldozás jogosságát. A konstantinápolyi egyház a város török kézre jutása után érvénytelenítette a firenzei uniót, amelynek egyébként sem volt a keletiek közt semmi lélektani gyökere. Mégis, legalább az akkor tisztázott hitbeli kérdések ma sem okoznak zavart. A török uralom kezdete óta Róma a Keletet lényegében missziós földnek tekintette.

A 16. sz.-tól kezdve Róma a keletiekkel teljesen új útra lépett, amit a protestánsokkal szemben sohasem mert volna megtenni: elismerte papságukat, szentségeiket, saját rítusait, — de helyi uniókra törekedett. Ezek az egyesült keleti egyházak („unitusok”) megőrizhették az eredeti keleti egyházak minden hagyományát, a nős papságot is, de elismerték a pápa főségét. Pátriárkáikat maguk választhatták, de a pápa erősítette meg őket hivatalukban. Előbb a Hitterjesztési Kongregáció, majd 1917 óta az önállóvá lett Keleti Kongregáció foglalkozik vezetésükkel. E keleti katolikus egyházak autonómiája vajmi csekély. Püspökeik a Zsinaton méltán vetették Róma szemére, hogy míg az első évezred során az Apostoli Szentszék talán tíz esetben sem szólt bele a Kelet belső ügyeibe, az egyesülteknek most évente ezernyi aktával kell Rómába fordulniuk. Mivel a nem egyesült keletiek (de bizonyos értelemben a protestánsok is) éppen az „unitusokon” mérik le, miképpen értelmeznék Róma a pápai primátus gyakorlását unió esetén, az eredmény (éppen e túlzott centralizmus miatt) kiábrándító. Ezért a keleti teológusok zöme ma is bizalmatlan Róma jószándékát illetően. A kérdés bizonyára fölvetődik majd a 70-es évek végére tervezett első pánortodox zsinaton.

Az ökumenikus világmozgalomban a keletiek többsége elég hamar megtalálta helyét; főleg a konstantinápolyi pátriárkátus és a nyugateurópai orosz egyházak. Katolikus szempontból a keletiek részvétele igen jelentős: ugyanis a Kelet képviselte e mozgalomban azt az irányt, amely az anglikán kompro-

misszumos megoldásokkal szemben valóban a hit egységét, a teológiai különbségek tárgyilagos vizsgálatát szorgalmazta. Személy szerint Germanos metropolita, a konstantinápolyi pátriárka európai exarchája volt az ökumenikus mozgalom egyik vezéralakja, 1951-ben bekövetkezett haláláig. Némely keleti egyház, így a moszkvai pátriárkátus is, hosszú időn át bizalmatlanul nézte az ökumenikus mozgalmat; az Egyházak Világtanácsában pán-protestantizmustól, szuper-egyházról félték. Az 1950-es évek végétől azonban szinte kivétel nélkül részt vesznek benne. A vitatott teológiai kérdések tisztázásában nem látványos, de igen fontos szerepe van a König bécsi bíboros által létrehozott „Pro Oriente” alapítványnak, amely lehetővé teszi a testvéregyházak küldötteinek kölcsönös tanulmányútjait és közös teológiai megbeszéléseit.

Az Egyházak Világtanácsa (EVT) és a katolikus egyház

Említettük, hogy 1945 ősze óta folyt már az ökumenizmus hivatalos szerveinek, az Egyházak Világtanácsának előkészítése. Alakuló közgyűlését 1948 augusztusában tartotta Amsterdamban. 154 egyház kiküldötte volt jelen. Az anglikánok némi derűlátással azt remélték, hogy ez alkalommal sikerül előkészíteni a katolikus egyházon kívüli egyházak egységét. Ezt a tervüket azonban nemcsak az ortodoxok nem fogadták el, de a német luteránusok sem. Ezért az alapokmányba belevették, hogy a Világtanács nem „szuper-egyház”, hanem csupán az ökumenikus együttműködés és útkeresés szolgálatára hivatott szerv. Hivatalos székhelyül Genfet választották, és magát a világszervezetet azóta is egy közösen választott főtítkárral képviseli. A szervezet elnöki tanácsa évenként összeül, teljes közgyűlést pedig átlag 7 évenként tartanak (1954: Evanston, 1961: Uj-Delhi, 1968: Uppsala, 1975: Nairobi). Az amsterdami alakuló ülésen egyes résztvevők ajkáról még elhangzottak katolikusellenes szavak, de maga a közgyűlés tartózkodott minden ilyen állásfoglalástól. Világosan hangsúlyozta, hogy az EVT nem „a” világegyház, nem az Una Sancta. Tagegyháznak lenni nem azt jelenti, hogy olyan testületben kötelezik el magukat, ahol helyettük bárki is döntést hozhat. Az EVT nem alapul semmiféle meghatározott egyházfelfogáson; semmiképpen sem lehet egy felekezet vagy teológiai iskola eszköze. Tagegyházaik nem tagadják az Egyház látható voltát. „Olyan egyházakat foglal magában, amelyek alapvetően hiszik, hogy az Egyház lényege szerint ugyan láthatatlan, de ugyanakkor tudják, hogy a látható egység is szükséges.” (Ezzel lényegében a „Mortalium Animos” bírálatát utasítja vissza!) Hisznek abban, hogy együttműködésük alapja a hit Jézus Krisztusban, az Egyház isteni Fejében. Hiszik, hogy Jézus egyetlen Egyházat alapított. Felismerik viszont, hogy Krisztus Testéhez tartozni többet jelent, mint saját egyházuknak tagja lenni. Ezért keresik a kapcsolatot a többi Krisztus-hívővel. A többi egyházat azonban saját hitvallásuk szerint bírálják el; nem kötelesek valamennyit Jézus igaz Egyházának tekinteni. Am fölfedezik egymásban a valódi Egyház elemeit: ez a

szempont vezeti tanácskozásait, megbeszéléseit. Abban bíznak, hogy az igazság részei elvezetnek majd a teljes igazságra és a teljes egységre. Évgett készek egymással tárgyalni. Szolidárisak akarnak lenni egymással, és tartani akarják egymás közt a szellemi kapcsolatokat.

Az utolsó három évtizedben az EVT tagegyházai egymás közt számos vitás kérdést tisztáztak. Nemcsak a gyakorlati együttműködés, de a hitbeli kérdésekről folytatott, polémia nélküli dialógus is természetessé vált köztük.

Itt kell megemlékeznünk egy nagyon szerényen indult, és ma világszerte ismert egyedülálló kezdeményezésről: a taizéi szerzetes közösségről. Taizé kis falu Cluny közelében, ahol 1940-ben Roger Schutz és néhány társa protestáns szerzetesi közösséget létesített. Imában, munkában, lelkinapok rendezésében és magánosoknak adott lelkigyakorlatok irányításában telt életük. Egyre többen csatlakoztak a szerzethez, minden keresztény egyházból. (Ma már katolikus tagjuk is van.) Az innen sugárzó őszinte lelkeség és ökumenikus szellem napjainkban különleges vonzóerőt gyakorol a fiatalságra és egyre mélyebb befolyást a hivatalos ökumenikus mozgalomra is. Schutz prior VI. Pál pápa barátja, és kezdettől fogva megfigyelőként részt vett a Zsinaton.

Az EVT megalakulása Rómát is új állásfoglalásra készítette. A hitközöny gyanúja még nem hagyta el. Így került sor még az EVT megalakulása előtt két hónappal a Szent Officium „Monitumára” (figyelmeztetésére), 1948 jún. 5-i kelettel, majd 1949 dec. 20-án kelt Instrukciójára. Ez a római okmány már messze túllép a „Mortalium Animos” teljesen negatív álláspontján. Megengedhetőnek tartja a katolikus-protestáns együttműködést és vallási dialógust, — csupán püspöki engedélyhez köti. A püspökök ügyeljenek, hogy ilyen közös értekezleten ne történjék „communicatio in sacris” (= a szentségek kölcsönös felvétele); a megbeszélések tárgyköre világosan meghatározott legyen, és évente jelentést kell küldeni róluk a Szt. Officiumhoz. Az ökumenizmus nagy katolikus úttörője, mint pl. Yves Congar, Charles Boyer, a chevetogne-i bencés uniós közösség Dom Lambert Beauduin vezetésével (házánkban Biró Bertalan), és sokan mások, ha gyanakvásoktól kísérve is, a bátor kezdeményezés és felvilágosítás útjára lépnek. Valamennyiük közt talán a legnagyobb: Augustin Bea német bíboros. XXIII. János pápa, föltehetően már az ő hatása alatt, a Zsinat egyik legfőbb céljaként jelölte meg az ökumenizmust.

Máig sem tisztázott, vajon a derűlátó nagy pápa csakugyan összkeresztény Zsinatra gondolt-e még ekkor, vagy sem. 1959 jan. 25-én tartott rögtönzött beszédében, 17 bíboros előtt, mindenestre úgy beszélt, hogy e zsinatnak „nemcsak a katolikus egyház benső épülését kell szolgálnia, de egyben meg-hívás is kell hogy legyen az elszakadt közösségek felé, hogy megtalálják az egység útját, mely után ma annyi lélek vágyik.” Bizonyos, hogy pár hónappal később a pápa már tisztázta: csak a katolikus egyház zsinatáról lesz szó. Földadata, hogy egyházunkat fölkészítse az ökumenizmusra. Hogy azonban az ökumenikus szellemet biztosítsa, 1960 jún. 5-én Bea bíboros vezetésével

megalakítja a Keresztény Egységtitkárságot. E titkárság megfigyelői minőségben hívta meg a testvéregházak képviselőit. Ennek az együttműködésnek köszönhető a Zsinat ökumenikus Dekrétuma („Unitatis redintegratio”), de még sokkal inkább a más egyházakkal szemben tanúsított baráti szellem, mely a zsinati felszólalásokat jellemezte, és az Egyházzól szóló „Lumen Gentium” konstitúció megfogalmazását is döntően befolyásolta.

El lehet mondani, hogy maga az ökumenikus mozgalom a Zsinat óta a katolikus egyházzal is gyarapodott, és így ma már a kereszténység túlnyomó részét egyesíti. Az EVT 4. közgyűlése óta a Vatikán minden ilyen összejövetelre elküldi megfigyelőit, a nemkatolikus egyházak pedig megfigyelőket küldenek minden jelentősebb nemzeti és nemzetközi katolikus nagygyűlésre, így pl. az eucharisztikus kongresszusokra. Az EVT 4. közgyűlésén a katolikus küldöttek egyike, P. Tucci SJ nyíltan fölvetette a lehetőséget, hogy a katolikus egyház esetleg hivatalosan is belépne a tagegyházak közé. VI. Pál pápa is említette ezt, amikor 1969 jún. 10-én látogatást tett az EVT genfi központjában, — de azt mondta, hogy ez az időpont még nem érkezett el. A helyi egyházakat viszont már semmi sem korlátozza, hogy résztvegyenek saját országuk ökumenikus tanácsában. Sokfelé ez meg is történt.

Ami a mondottaknál is fontosabb: a katolikus egyház mind a személyi, mind a teológiai, mind az együttműködési kapcsolatokat fölvetve a legnagyobb tagegyházakkal. Közös bibliafordítások — sajnos, nálunk még nem —, közös iskolák, szeretetművek, szociális kezdeményezések, rádió- és TV műsorok stb. maguktól értetődőkké váltak a katolikus egyház és a többi keresztény egyházak között. VI. Pál pápa 1964 jan. 5-én Jeruzsálemben találkozott és békecsókot váltott *Athenagoras* akkori konstantinápolyi pátriárkával, aki kezdet óta az ökuméné híve volt. A Zsinat befejező ülészakán ünnepélyesen visszavonták az 1054. évi kölcsönös kiközösítéseket. Azóta a nagy egyházak vezetői szinte valamennyien tettek már udvariassági látogatást a pápánál, ő is látogatást tett 1967-ben a konstantinápolyi pátriárkánál. Az Egységtitkárság teológiai különbizottságokat létesített számos tagegyházzal. Az ellentétek tisztázásának útja igen rögös, de nem reménytelen. Legfőbb nehézséget természetesen a pápai primátus okozza, ezenkívül a pápai csalatkozhatatlanság, az anglikánok és protestánsok felé a papság és az eucharisztia kölcsönös elismerésének kérdése. Az egyházakon belül mindmáig erősen vitatott kérdés: a kölcsönös eucharisztikus asztalközösséghez (intercommunióhoz) szükséges előfeltétel-e a teljes hitbeli egység, vagy megfordítható-e a sorrend? A hivatalos egyházak mind az első nézetet vallják, de nem egészen logikus kivételeket mégis megtűrnek: így pl. a katolikus egyház egyrésztől, a konstantinápolyi és a moszkvai ortodox egyházak másrésztől, szükség esetére kölcsönösen engedélyezik egymás híveinek az intercommuniót, — holott a Kelet a primátus dogmáját nem fogadja el, és a házassági felbonthatatlanságot is másként értelmezi, mint Róma. Az 1968. évi

latinamerikai (medellini) püspöki konferencia zárülésén, a konferencia püspök-elnökeinek hozzájárulásával, a protestáns megfigyelők nagyrésze is szentáldozáshoz járult, azaz intercommuniót végzett. Sok európai és amerikai keresztény fiatal kifejezetten az eucharisztikus asztalközösséget tekinti előbbrevalónak, az ezirányú előírásokon nem egyszer túlteszti magát, a teológiai párbeszédet pedig csigalassúsággal vádolja, és a türelemre intő szavakat egyre kevésbé tekinti magára nézve kötelezőnek. Úgy tűnik, mintha az ökumenikus élet löktetése gyorsabban haladna magánál az ökumenikus párbeszédnél . . .

M e g j e g y z é s . Cikkünk átfutási ideje alatt jelent meg a Teológiai kiskönyvtár sorozatában Békés Gellértnek az ökumenizmusról szóló füzeté. Ott a hangsúly inkább a szervezeti és teológiai kérdéseken van, míg a fenti cikk inkább az egységkeresés történelmi és lélektani eredőit vizsgálja. A szerző részletes bibliográfiáját helyszükében mellőzzük: az érdeklődő a tkk füzetében megtalálja.

Megemlékezésül az 1976. dec. 8-án elhunyt neves német teológusra és szentírásfordítóra, az ökuméné egyik nagy úttörőjére, Otto Karrerre, itt közöljük az ő meghatározását az ökumenikus teológiáról: „Nem hitvallásilag semleges vagy hitvallásokon felülmelkedő szemléletmód, hanem a kétoldalú álláspontok tárgyilagos megismerésén és méltatásán nyugvó teológiai szemlélet. Tudatára ébreszt az egyházi egység elemeinek, amelyek a szakadásban is megmaradtak, csak a felekezeti viták elfődték őket, és ezeket épp oly komolyan akarja venni, mint a tényleges ellentéteket. Így kívánja lelkiismeretes vizsgálat alá venni a történelmi és még a jelenben is meglévő ellentéteket, becsületesen fáradozva az egységben való kiteljesedésért.” (Szerk.)

Békési István

AUGUSTIN BEA, A KERESZTÉNY EGYSÉG APOSTOLA

Egy meghívó és egy behívó

1968. nov. 16-án, a kora hajnali órákban halt meg Rómában. 87 éves volt. Már a kora reggeli órákban siratták kicsi német szülőfalujában a harangok. A pápa is már hat órákor megkapta a hírt. A hűséges szerzetes, a derék pap, az egység fáradhatatlan munkása — hazament. Megkapta a nagy behívót.

Azon a napon kellett volna az oxfordi egyetemen megjelennie. A leg híresebb angol és anglikán egyetem akarta díszdoktorrá avatni hittudományból a katolikus egyház jezsuita bíborosát. De mikor VI. Pál pápa nov. 14-én meglátogatta a klinikán, mikor megölelte a derék munkatársat és még egyszer együtt imádkoztak az egységért, már világos volt, hogy az öreg, megfáradt szervezet nem tud megbirkózni a tudógyulladással.

Még János pápa nevezte ki bíborosnak. 78 éves volt akkor Bea professzor. De János pápa nem tartotta öregnek a fontos és újszerű feladatra. Végére ő maga is éppen 78 éves volt, mikor pápává választották, „átmeneti pápává”.